

## *In memoriam*

# El pare Miquel Batllori i Munné, S.I. (1909-2003)

**Antoni Pladevall i Font**

Acadèmic numerari



El dia 9 del mes de febrer passat ens deixava, a l'edat de 93 anys, el pare Miquel Batllori, eminent humanista, historiador i pensador. Fill d'una distingida família barcelonina, després d'haver passat gran part de la seva vida a Roma i a altres indrets d'Europa va tornar a residir entre nosaltres els set darrers anys de la seva vida, aquells en què, gràcies a la seva lucidesa i prestigi, va assolir un reconeixement i popularitat que feren que la seva mort fos sentida i viscuda per tothom, sobretot en el camp dels intel·lectuals. Això no fou perquè visqués de renda de treballs o mèrits anteriors, sinó perquè va

treballar i es va prodigar en tota iniciativa cultural fins als seus últims dies. Estant encara en vigílies de la seva mort, va acabar la correcció i l'ordenació del volum vintè de les seves obres completes.

Com exposarem breument, el pare Batllori es féu mereixedor de moltes distincions, i un gran nombre d'acadèmies i institucions del país tenien com un honor que figurés entre els seus membres. Entre elles, la nostra Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi el va nomenar acadèmic corresponent per Roma el 18 d'octubre de 1989, quan tenia la seva residència habitual a l'Istituto Storico della Compagnia de Gesu. És, per tant, un cas de justícia i reglamentari que la nostra Reial Acadèmia evoqui la personalitat d'aquest insigne català, que quan podia ens honorava amb la seva presència i sempre amb la seva amistat i consideració.

La seva gran obra està lligada íntimament a la seva vida i a les circumstàncies que la varen condicionar, per això és indispensable esbossar quatre trets sobre la seva família i l'ambient que va encarrilar la seva vocació religiosa i cultural.

Miquel Batllori va néixer a Barcelona l'any 1909, fill d'un fabricant tèxtil i llicenciat en Filosofia i Lletres, Antoni M. Batllori de Orosio, i de Paula Munné d'Escauriza, d'una família d'emigrants catalans establerta a l'Havana, lloc on ella nasqué i per això va parlar sempre en castellà, idioma que es féu l'habitual de la família. Els Batllori Munné foren una família prolífica que tingué set fills -el primogènit Andreu-, tres noies -la Teresa, l'Anna i la Conxa-, i al final uns bessons, la Mercè i Miquel.

Com la majoria de les famílies burgeses de l'època, els Batllori tenien una casa d'estiueig o segona residència fora de Barcelona, a Sant Feliu de Codines. Allí, hi passaven els estius, i el petit Miquel va fer la primera o les més notables pràctiques de català, amb altres estiuejants i fills del

poble. En aquells temps, Miquel Batllori veia limitada la seva activitat a causa d'una malaltia òssia, una osteomielitis a la cama dreta, que segons declaració seva el va molestar durant uns vint-i-cinc anys, cosa que l'impedia participar en certs jocs i fer caminades i per això jugava amb els infants del poble a la placeta de Can Batllori o de la Casa del Rellotge, com era coneguda la seva casa per tenir a sobre la torre del rellotge municipal. Així m'ho havia explicat més d'una vegada en conèixer la meua relació amb Sant Feliu.

El gran jesuïta santpedorenc Ignasi Casanovas era molt amic i conseller de la família, i fou ell qui suggerí al seu pare que el petit Miquel es formés al col·legi dels jesuïtes o del Sagrat Cor del carrer de Casp, on estudià entre el 1914 i el 1925. El pare Casanovas, insigne filòsof i historiador de la cultura que morí víctima dels primers mesos de la Guerra Civil, el 1936, tindrà una gran influència en la vocació del pare Batllori i en la primera orientació dels seus estudis.

El jove Miquel entrà el 1925 a la Universitat de Barcelona per cursar-hi la carrera de filosofia i lletres. D'aquesta etapa de la seva vida el pare Batllori guardava un gran record dels seus mestres Jordi Rubió, que l'hi introduí i féu conèixer a fons la Biblioteca de Catalunya, de Pere Bosch i Gimpera i en particular del professor Antoni de la Torre, de la Secció d'història, que els portava a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, on li va néixer la clara vocació per la història.

Tres anys més tard madurà la seva decisió de fer-se jesuïta i entrà com a novici a Gandia, el 1928. Precisament, el noviciat era a l'antic Palau dels Borja, cosa que iniciaria el seu interès per aquesta família. El 1930 passà a Veruela, al peu del Moncayo, on residí només dos anys perquè el decret de dissolució de la Companyia de Jesús a Espanya, del 23 de gener de 1932, l'obligà a marxar a Itàlia, on va completar els seus estudis, que es perllongaren fins ben entrada la Guerra Civil espanyola.

Com exposa el mateix pare Batllori en *Records de quasi un segle* (2000), durant aquests primers temps va poder constatar el retard cultural en què vivia el món eclesiàstic i en particular les previsions anticatalanes, que va observar entre els companys tant de València com d'Aragó, com d'altres indrets de l'estat, cosa que el feren tornar cada vegada més catalanista. No obstant això, també destaca la positiva influència dels seus professors universitaris, d'una manera especial la del pare Casanovas, el qual ajudava en la creació de la Biblioteca Balmes i la fundació de la Balmesiana, que s'entenia inicialment com un futur centre superior d'estudis religiosos per l'Església de Catalunya, a cura dels jesuïtes i del clergat secular.

Com a data o fet notable destaca que entre el 1933 i el 1936, quan completava els seus estudis i l'any de provació, per concessió especial del general de l'ordre, pare Ledochowski, obtinguda per mitjà i orientació del pare Casanovas, va recórrer durant els estius als arxius dels jesuïtes de tot Itàlia, des de Trento fins a Nàpols, i encara els de Sicília i Malta, per estudiar la vida i l'obra dels jesuïtes catalans expulsats d'Espanya per Carles III el 1767. Era un treball que il·lusionava al pare Casanovas, car tots ells s'havien format a la Universitat de Cervera, on ell creia que hi havia la llavor de la futura Renaixença Catalana.

Miquel Batllori va aprofitar aquests anys i aquesta primera gran tasca de recerca per recollir tota mena d'informació sobre la cultura catalana, sobretot per estudiar els manuscrits i la influència

de Ramon Llull, Arnau de Vilanova i altres catalans destacats, que més endavant sintetitzà en el seu valuós treball *Vuit segles de cultura catalana a Europa. Assaigs dispersos* (1958), que fou pràcticament la primera obra que el féu conèixer al món dels estudiosos catalans.

La Guerra Civil espanyola, amb l'esmentada mort del pare Casanovas, interromperen de moment aquells estudis, però deixaren en el seu autor un fitxer i relacions que més tard li havien de ser d'una gran utilitat. Acabà els estudis de teologia a Sanremo (1936-1939) i acabada la Guerra Civil fou enviat a Oñá (Burgos), fins que el 1940 fou ordenat sacerdot a Barcelona.

El context reaccionari i tancat amb què es va trobar en els darrers anys de la seva carrera religiosa li varen produir una profunda crisi tant en les seves conviccions sobre el món i la societat com en la seva fe, però aviat ho superà gràcies, com deia ell i com m'havia dit personalment en alguna ocasió, a l'estudi i la coneixença de la història de l'Església, que li féu destriar el que era matèria de la fe i el que era un pòsit o llast de les actuacions humanes. Per ell, la història de l'Església no era una disciplina teològica, per bé que tota reflexió històrica acaba esdevenint teològica quan condueix a la fonamentació i l'afermament de la fe en el que és bàsic i no canviat per l'acció dels homes.

Aquests principis, mantinguts amb fermesa i fidelitat, varen enfortir la seva fe i varen fer del pare Batllori un home d'esperit jove i obert, característiques que va mantenir fins a depassar els noranta anys. Per aquesta posició fou requerit arreu per donar en els seus darrers anys la seva visió optimista i esperançada de la societat, en uns moments en què per falta de reflexió i maduresa a molts els semblava que aquesta anava a la deriva.

La posició oberta i finament crítica del pare Batllori el varen fer un element incòmode dins del nacionalcatolicisme, adoptat per la majoria del país i fins per molts germans seus d'orde. Un clar testimoni d'això es féu palès en el fet que acabats els estudis se li retardés un any l'ordenació com a prevere i que, tot hi haver-hi participat, es negués a signar com un dels autors el treball *Los jesuitas en el Levante rojo: Cataluña y Valencia, 1936-39* per no estar d'acord amb l'enfocament i la finalitat que es volia donar al treball.

L'any 1941 llegí a Madrid la seva tesi sobre l'apologista i crític Francesc Gustà (1744-1816), un jesuïta de Barcelona que després de l'expulsió del 1767 passà a Itàlia, on treballà i visqué fins a la seva mort a Palerm. Tot seguit fou enviat a Mallorca, en una mena d'exili mitigat, on féu de professor d'ensenyament secundari al col·legi de Montisión. Amb tot, en aquesta estada a les illes, que durà fins el 1947, treballà en la biografia i l'inici de l'edició de les obres del pare Ignasi Casanovas, en l'edició de les obres catalanes d'Arnau de Vilanova i en altres tasques, com ara l'edició de les obres completes de mossèn Miquel Costa i Llobera.

Al novembre de 1947 fou enviat a Roma, a l'Institutum Historicum Societatis Iesu, amb la missió de continuar la Biblioteca d'escriptors jesuïtes espanyols anteriors al segle XIX. Això li va permetre, a més de treballar en aquella obra, de recollir molta informació sobre altres temes, especialment a l'Arxiu Vaticà, on va començar a treballar en vuit volums que reposaven allà, mig oblidats, de cartes i escriptures privades de la família Borja, sobretot dels anys 1493 i 1494. El prestigi dels seus treballs va fer que el 1952 fos nomenat professor d'història eclesiàstica moderna a la Facul-

tat d'Història Eclesiàstica de la Pontifícia Universitat Gregoriana, d'on li atorgaren la càtedra el 1955. El nou càrrec i la direcció d'estudis i treballs el portaren a ampliar el camp dels seus estudis sobre tota classe de temes hispànics, de l'Amèrica del sud i d'altres indrets d'Europa, bàsicament dels temps moderns, com l'estudi del jesuïta heterodox Baltasar Gracián (1601-1658), *Gracián y el Barroco* (1958).

Fou, però, l'esmentada troballa dels documents dels Borja, a l'Arxiu del Vaticà, el que marcà una de les línies d'estudi que més contribuïren a fer-lo popular. Inicià treballs sobre els papes i la família Borja amb una primera aportació al Vè Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, celebrat a Saragossa el 1952 sota el títol *La Correspondència d'Alexandre VI amb els seus familiars i amb els Reis Catòlics*, seguida anys més tard de nous estudis sobre la família i el seu entorn.

És impossible fer esment de l'extensa obra del pare Batllori. Podem destacar-ne, tanmateix, la recopilació i ajuda a la publicació de l'Arxiu Vidal i Barraquer, que féu amb el navarrès Victor Manuel Arbeloa, entre el 1968 i el 1991, durant temporades d'estiu a Montserrat, la qual es materialitzà en l'estudi *Església i Estat durant la Segona República Espanyola, 1931-1936*. Els vint volums ja esmentats de les seves *Obres Completes* donen testimoni que el seu pretigi té un sòlid fonament cultural.

Però no és únicament aquest aspecte de savi el que captivava els seus amics o els que tenien la sort de compartir algunes estones amb ell o de veure'l en programes televisius. Sobretot en els afortunats que havíem pogut tractar-lo de prop, sempre ens causava impacte el seu tracte exquisit, el seu aspecte pulcre i senyorial i per sobre de tot això o contrastant-hi, la senzillesa i la familiaritat que sabia imprimir a les seves relacions. Parlar amb ell era un privilegi, perquè sempre deixava un excel·lent regust. Sabia donar a les seves converses, fins en les que eren aparentment circumstancials o de moments d'espera, un to particular, amanit d'atenció i agudeses i sovint il·lustrat d'anècdotes o explicacions que sempre les convertien en profitoses i interessants.

Són molts els qui, arran de la seva mort, l'han presentat com un dels darrers testimonis d'una època de gent d'amplis coneixements gairebé enciclopèdics. La seva extensíssima cultura, el seu sentit humanista, pulcra dicció i aspecte elegant o senyorial, el configuraven com un d'aquells personatges ideals que s'havien imaginat els homes del Renaixement. Sens dubte, això devia molt al seu origen dins una burgesia culta barcelonina i als llargs anys de vida a Roma, que li havien donat una dicció o manera de parlar i una subtileza que en molts hauria semblat un amanerament però que en ell era connatural.

Per ventura algú creurà que tot això eren aspectes secundaris, si bé acompanyats de la seva gran personalitat, creiem que cal remarcar-los per arrodonir la seva semblança.

Que la seva vàlua era coneguda i valorada ho indiquen el munt de distincions i títols que acumulà en la seva vida. Recordem-ne alguns, més propers a nosaltres, com el títol de doctor *honoris causa* per la universitat de València (1975), de Barcelona (1978), de la UNED (1993) o de les Illes Balears (1994). En la memòria de tots hi ha l'homenatge col·lectiu i doctorat *honoris causa* que l'any 2002 li varen tributar conjuntament, a Santa Maria del Mar, la resta d'universitats de

Catalunya i alguna del País Valencià, que foren les d'Alacant, Barcelona, Autònoma de Barcelona, Politècnica de Catalunya, Jaume I, Girona, Pompeu Fabra, Ramon Llull, Rovira i Virgili, Lleida i Vic. Cap altra personalitat catalana ha rebut mai una reconeixença tan unànime per una trajectòria acadèmica i vinculació al seu país.

Al costat dels reconeixements universitaris hi ha el de moltes institucions, com ara el de Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (1990), el Premi Príncep d'Astúries de Ciències Socials (1995), la Creu de Sant Jordi i la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya (1982 i 1998), etc.

L'anomenat cas Batllori s'inicià pels volts dels anys noranta, amb l'afermament de la democràcia al país, i sobretot a partir del 1997, quan fixà definitivament la seva residència a Barcelona i després a Sant Cugat. Aleshores comença a valorar-se en tot a la seva amplitud la seva tasca i es començà a fer justícia a una vida consagrada a Déu, a l'estudi i el treball, i a estimar i enaltir el país i els seus valors culturals.

La nostra Reial Acadèmia, que li havia fet palès molt sovint la seva estima i consideració, va voler afegir-se també als molts homenatges acollint-lo, fa prop de tres lustres, entre els seus acadèmics corresponents i ara glossant, encara que no amb la profunditat que es mereix, la seva trajectòria d'home de cultura i d'estima a la seva pàtria, Catalunya, amb la qual sempre es va sentir identificat.

### Miquel Batllori\*

Tenies tant per dir, a l'horabaixa,  
doctoral i humanista sobre Nàpols:  
columnes de palaus partenoneus  
i el decorat, al fons, del vell volcà.  
En el verb excel·lies i en la història,  
i en el capteniment civil i il·lustre,  
d'un eclesiàstic anticlerical,  
d'un home per als hòmens plens de dubtes,  
que gosava atansar-se sense dogmes  
als misteris del temps i de la vida.  
Sense certeses ni requisitòries,  
qüestionant-ne les fites intocables.  
O bandejaves una fe obsoleta  
per transformar-la en una humil sospita  
del més enllà -que rastreja l'agnòstic-  
amb l'humor transcendent que professaves.  
Et vagava la festa alliberada:  
complicitats, somriures juvenívols  
de qui no porta llast a les alforges.  
I així t'acomiares de la vida  
lliure i lleuger, sense pors ni respostes.

*Jesús Massip*

\* Afegint-se a la nota necrològica de l'Acadèmia, el Sr. Jesus Massip dedica aquest poema al pare Miquel Batllori.